

استانداردهای کتابخانه‌های تخصصی ایران

گسترش روزافزون اطلاعات و مواد و منابع اطلاعاتی و نقش اطلاعات علمی در پیشبرد هدفها و سیاستهای کلی توسعه اقتصادی و اجتماعی و همچنین اهمیت آن در تأمین نیازهای اطلاعاتی متخصصان بر کسی پوشیده نیست. جوامع امروزی صحنه تنگاتنگ تعامل بین انسانهاست و دانش بشری و اطلاعات موجود پیوسته در حال افزایش است. در قرون اخیر، پیدایش صنعت چاپ، انقلاب صنعتی، پیشرفتهای اعجاب‌آور علوم و فنون و اختراع کامپیوتر و غیره هر کدام تأثیر عمیقی بر رشد حجم منابع اطلاعاتی، اعم از چاپی و غیرچاپی داشته است. بنابراین، در بحث اطلاعات و منابع اطلاعاتی با اصطلاحاتی همچون «آلودگی اطلاعات» و «انفجار اطلاعات» روبه‌رو هستیم. هر کدام از این اصطلاحات موجب نگرانی کتابداران و اطلاع‌رسانان و استفاده‌کنندگان از اطلاعات است. جهت ذخیره، بازیابی و انتشار اطلاعات نیاز به یک قانون مدون و سازمانی است که بتواند همه را به صورت منسجم درآورد تا همه کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی بتوانند از طریق ماشین به راحتی از منابع همدیگر استفاده کنند. به همین دلیل سازمانی به نام «ایزو» به وجود آمد.

سازمان بین‌المللی استاندارد (ایزو) اتحادیه‌ای جهانی است متشکل از سازمانهای ملی استاندارد. امور مربوط به تهیه استانداردهای بین‌المللی معمولاً از طریق کمیته‌های فنی ایزو صورت می‌گیرد. معمولاً پیش‌نویس استانداردهای بین‌المللی در کمیته‌های فنی پذیرفته می‌شود و برای رأی‌گیری بین سازمانهای عضو توزیع می‌شود.

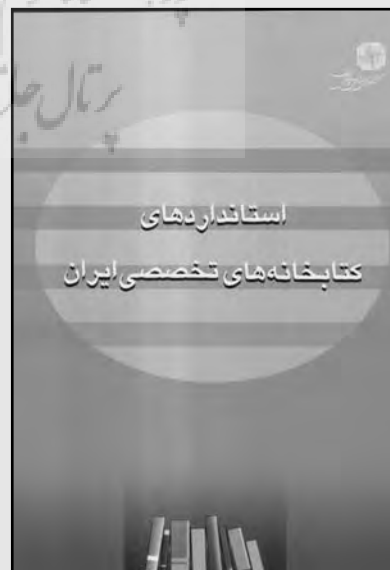
انتشار آن با عنوان استاندارد بین‌المللی مستلزم تصویب حداقل ۷۵ درصد اعضای صاحب رأی است.

استاندارد بین‌المللی ایزو ۱۱۶۲۰ که مربوط به کتابخانه‌ها و خدمات کتابداری است در کمیته فنی اطلاعات و دبیرش، ISO/TC۴۶ و زیر نظر کمیته آمار و ارزشیابی عملکردها، SC۸، تهیه شده است.

هدف اصلی این استاندارد بین‌المللی تأکید بر لزوم استفاده از شاخصهای عملکرد در کتابخانه‌ها و گسترش آگاهی درباره

○ حمزه علی‌نور محمدی
عضو هیأت علمی دانشگاه شاهد

○ شیرین تعاونی (خالقی)،
استانداردهای کتابخانه‌های تخصصی
ایران، همکاران اصلی: پوری سلطانی،
مهرانگیز حریری، جعفر مهرداد،
تهران: کتابخانه ملی، چاپ اول، ۱۳۸۱،
وزیری، شمیز

تدوین کردند. به مرور زمان و با همکاری کتابداران تدوین استانداردهای ملی واقع‌گرایانه‌تر شد. سرانجام در سال ۱۳۷۳ استانداردهای قابل استفاده در کتابخانه‌ها و واحدهای اطلاع‌رسانی ایران جنبه رسمی‌تری پیدا کرد و به تدوین استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران انجامید.

جهت تدوین استانداردهای کتابخانه‌های تخصصی ایران از استانداردهای بین‌المللی و استانداردهای ملی برخی کشورها استفاده شد. علاوه بر استانداردهای معتبر آمار و اطلاعات مربوط به وضع موجود کتابخانه‌های تخصصی ایران برای مقایسه و تصمیم‌گیری به کار گرفته شد.

استاندارد حاضر کوششی است برای تعیین و تعریف شرایط و ضوابط واقع‌بینانه؛ در صورتی که محقق شود به ارتقای سطح کیفی و کمی خدمات کتابخانه‌های تخصصی خواهد انجامید. این استانداردها تا حد امکان روشن و صریح بوده و حدود عملکرد کتابخانه‌ها را معین کرده است. این استانداردها با اصول کلی

چگونگی اندازه‌گیری عملکردهاست. جامعه بین‌المللی کتابداری نیز به تدوین استاندارد بین‌المللی برای تعیین شاخصهای عملکرد کتابخانه‌ها علاقه نشان داد. از طریق این استاندارد بین‌المللی کتابخانه‌های کشورهای مختلف می‌توانند از دانش و مهارت‌های مرتبط با شیوه‌های برنامه‌ریزی رسمی و فرآیندهای گردآوری داده‌ها بهره‌گیرند.

استاندارد بین‌المللی کتابخانه‌های تخصصی اصول مورد نیاز برای تعیین شاخصهای عملکرد کتابخانه را مشخص می‌کند و مجموعه‌ای از شاخصهای قابل استفاده در کتابخانه‌ها را ارائه می‌دهد.

به همین منظور مرکز خدمات کتابداری حدود بیست و پنج سال پیش برای تدوین استانداردهای کتابخانه‌ای ایران تلاش فراوانی کرد.

در همان زمان بود که کتابداران متخصص با همکاری مشاوران خارجی اولین مجموعه استانداردهای کتابخانه‌ای ایران را

استاندارد بین‌المللی ایزو ۱۱۶۲۰ که مربوط به کتابخانه‌ها و خدمات کتابداری است در کمیته فنی اطلاعات و دبیزش، ISO/TC۴۶ و زیر نظر کمیته آمار و ارزشیابی عملکردها، SC۸، تهیه شده است. هدف اصلی این استاندارد بین‌المللی تأکید بر لزوم استفاده از شاخصهای عملکرد در کتابخانه‌ها و گسترش آگاهی درباره چگونگی اندازه‌گیری عملکردهاست

همکاری تعدادی از کتابداران و مدرسان حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی تدوین کرده است. این کتاب در ۱۸۹ صفحه، با یک مقدمه، هشت استاندارد، ده پیوست و تعریف استاندارد و ۱۱۶۲۰ در سال ۱۳۸۱ منتشر شده است. مقدمه کتاب به شیوه تدوین استاندارد و اهداف آن اشاره دارد. شرح هشت استاندارد به صورت زیر در کتاب آمده است:

استاندارد یک - اهداف و وظایف: در این بخش چگونگی تدوین اهداف و وظایف کتابخانه‌ها در ۱۲ بند به صورت خلاصه و گویا تبیین می‌شود.

استاندارد دو - سازمان و مدیریت: در این بخش کتابخانه تخصصی، واحدی وابسته به بخش تحقیق و توسعه سازمان مادر دانسته شده و سازماندهی و مدیریت کتابخانه در ده بند تعریف شده است.

استاندارد سه - نیروی انسانی: این بخش وجود کتابداران و متخصصان و علاقه‌مندان به کتابداری را برای اداره امور کتابخانه‌های تخصصی لازم می‌داند و به رهنمودهای کیفی (در ۱۱ بند) و رهنمودهای کمی (در ۸ بند) اشاره دارد. به تعداد مورد نیاز کارمند متخصص براساس تعداد منابع و کاربر نیز اشاره می‌شود.

استاندارد چهار - مجموعه: منابع اطلاعاتی و پژوهشی و هماهنگی آنها با اهداف و برنامه‌های سازمان مادر، اطلاعات تازه و منابع مختلف چاپی و غیرچاپی بسیار مهم است. در این بخش، در این زمینه دو رهنمود مهم ارائه می‌شود. رهنمودهای کیفی در ۱۶ بند و رهنمودهای کمی با فرمول تعداد منابع مجموعه در ۷ بند توضیح داده شده است.

استاندارد پنج - سازماندهی منابع: در این بخش سازماندهی منابع براساس اصول و قواعد پذیرفته شده ملی و بین‌المللی توضیح داده شده است. رهنمودهای کیفی در ۱۳ بند و رهنمودهای کمی در

سروکار دارد و برای تشخیص روشها و شیوه‌های ریز امور کتابخانه باید به دستنامه‌ها و کتابهای آموزشی مراجعه شود. اهداف اصلی این مجموعه در خود کتاب به این صورت بیان شده است:

۱. ارائه الگوی مناسب جهت تشکیل کتابخانه برای سازمانهای تحقیقاتی تازه تأسیس
 ۲. ایجاد انگیزه برای گسترش، نوسازی و بهسازی کتابخانه‌های تخصصی
 ۳. ارائه معیارهایی برای ارزیابی کتابخانه‌های تخصصی.
 ۴. ارائه رهنمودهایی برای تصمیم‌گیری و عمل برای کتابداران و سایر افرادی که به صورت مستقیم یا غیر مستقیم با برنامه‌ریزی کتابخانه‌های تخصصی سرو کار دارند.
- کتاب استانداردهای کتابخانه‌های تخصصی ایران را شیرین تعاونی، دبیر کمیته استانداردهای کتابخانه‌های تخصصی ایران با

این کتاب استاندارد ۱۱۶۲۰ را برای کتابداران به خوبی ترجمه کرده است. همچنین شاخصهای عملکردی کتابخانه را در افزوده‌های الف و ب به خوبی تشریح کرده است که می‌تواند راهنمایی مناسب برای ارزیابی کتابخانه‌ها باشد

۵ بند به سازماندهی منابع می‌پردازد و تعداد افراد در این بخش را مشخص می‌کند.

در کتاب آمده است:
افزوده الف - فهرست شاخصهای عملکرد کتابخانه: شاخصهای مهم عملکردی به صورت جدول ارائه شده است.

افزوده ب - شرح شاخصهای عملکرد: شاخصهای جدول افزوده الف به صورت کامل تشریح شده است.
افزوده ج - اطلاعات کتابشناسی منابع استفاده شده در کتابخانه ذکر شده است.

استاندارد شش - خدمات: خدمات اطلاع‌رسانی جامع و مناسب اهمیت زیادی دارد. رهنمودهای کیفی در ۱۳ بند و رهنمودهای کمی در ۷ بند به تشریح وضعیت اطلاع‌رسانی می‌پردازد.

استاندارد هفت - ساختمان و تجهیزات: اهمیت فضای کافی، جذاب و حساب شده برای کاربران کتابخانه‌ها در رهنمودهای کیفی (در ۹ بند) و رهنمودهای کمی (در ۱۷ بند) تشریح شده است.

استاندارد هشت - بودجه: بودجه کافی، مستقل و متناسب با اهداف طی رهنمودهای کیفی در ۷ بند و رهنمودهای کمی در ۸ بند توضیح داده شده است.

پیوستها به مطالب زیر می‌پردازد:

۱. تعاریف مربوط به اهداف، وظایف، سازمان و مدیریت
۲. نمونه اهداف و وظایف کتابخانه
۳. نمونه وظایف کمیته مشورتی کتابخانه.
۴. نمونه وظایف رئیس کتابخانه
۵. تعاریف سطوح تخصصی کتابداری و اطلاع‌رسانی
۶. نمونه مواد و منابع کتابخانه‌ای
۷. عمر متوسط محتوای منابع
۸. نمونه خدمات عمومی
۹. نمودار سازمانی کتابخانه تخصصی
۱۰. ارزیابی خدمات کتابخانه‌ای

قسمت آخر کتاب به استاندارد بین‌المللی ایزو ۱۱۶۲۰ و شاخصهای عملکرد کتابخانه تدوین شده در سال ۱۹۸۸ می‌پردازد که کمیته فنی اطلاعات و دبیرش آن را تهیه کرده است.

در این بخش از کتاب واژه‌های این استاندارد، معیارها و چارچوب توصیفی، کاربرد شاخصهای عملکرد و روزآمد نگهداشتن این استاندارد تعریف شده است. پس از آن، سه افزوده به صورت زیر

بیان نکاتی چند درباره کتاب

نگارندگان این کتاب زحمت فراوانی متحمل شده‌اند تا استاندارد ملی مناسبی ارائه کنند. استانداردها تقریباً واضح بیان شده‌اند و هر کتابخانه می‌تواند براساس اهداف و وظایف خود از آنها بهره گیرد. در رهنمودهای کمی، اطلاعات دقیقی بیان شده است. در بخش استاندارد پنج (سازماندهی منابع) جای سازماندهی منابع اینترنتی کاملاً خالی است. از آنجا که امروزه کتابخانه‌های تخصصی، با توجه به وظایف آنها، استفاده زیادی از منابع اینترنتی می‌کنند، بهتر بود اشاره‌ای نیز به سازماندهی منابع اینترنتی و الکترونیکی می‌شد.

همچنین بهتر بود بخش هفت (استانداردهای تجهیزات) کاملتر بیان می‌شد.

در پیوستها مطالب و نمونه‌های بسیار خوبی ارائه شده است و اگر مثالهای بیشتر و واضح‌تری در برخی نمونه‌ها ذکر می‌شد، برای کتابداران راهنمای مفیدتری بود.

این کتاب استاندارد ۱۱۶۲۰ را برای کتابداران به خوبی ترجمه کرده است. همچنین شاخصهای عملکردی کتابخانه را در افزوده‌های الف و ب به خوبی تشریح کرده است که می‌تواند راهنمایی مناسب برای ارزیابی کتابخانه‌ها باشد.

متأسفانه در کمتر کتابخانه‌ای از استانداردها استفاده می‌شود. باید با روشهای تبلیغی مناسب کتابداران را از وجود استانداردها آگاه ساخت و آنها را برای به‌کارگیری این استانداردها تشویق و ترغیب کرد.